

ABSTRAKT:

Úvod do teorie jazykové správnosti. Tématem této disertační práce je nová konceptualizace předmětné oblasti, kterou se v českém kontextu tradičně zabývá teorie jazykové kultury, a to z pozic tzv. ontologického „socialismu“ (srov. zejm. práce Esy Itkonena). První dvě kapitoly práce vysvětlují, proč je vhodné předmětnou oblast jazykové kultury nově nahlédnout právě z této perspektivy. Ideová diskuse **v první kapitole** identifikuje tři faktory (reakci protektorátních elit na německou okupační politiku, útvary přístup k „jazyku“ a fyzikalismus), jež měly na diskusi o otázkách a problémech dané předmětné oblasti negativní vliv; terminologická diskuse **v druhé kapitole** míří k tomu, proč v souvislosti s touto konceptualizací není vhodné používat původní termíny jazyková kultura a teorie jazykové kultury. **Třetí kapitola** detailně představuje ontologický „socialismus“, podle něhož se v předmětné oblasti lingvistiky nacházejí nejen časoprostorové entity – jazykové prostředky, ale i entity nečasoprostorové – jazyková pravidla jakožto sociální fakty, existující reálně tzv. v intersubjektivě myslí jednotlivých členů řečového společenství. Těmto jazykovým pravidlům se podrobně věnuje **čtvrtá kapitola**, která popisuje způsob jejich existence v podobě tzv. tříúrovňových, sdílených znalostí a ukazuje, že/proč tato pravidla mají inherentně normativní charakter. **Pátá kapitola** popisuje mechanismus „tlaku“, který tříúrovňové znalosti jazykových pravidel vyvíjejí na uživatele jazyka v interakcích, a odvozuje odsud kritérium jazykové správnosti: shodu (užitého) prostředku se sdíleným pravidlem. **Šestá kapitola** se zabývá tím, jak se k tomuto kritériu mají kritéria, o nichž se dosud uvažovalo (zejména) v českém kontextu. Ukazuje, že ať už prostředek těmto kritériím vyhovuje, či nikoliv, není zde přímočará souvislost s tím, zda ho budou za ne/správný považovat uživatelé jazyka v interakcích. **Sedmá kapitola** přináší první, zatím přibližný pohled na podobu předmětné oblasti teorie jazykové správnosti, vymezuje její klíčové entity, zejm. rozdíl mezi pravidlem jakožto předmětem popisu a větou o pravidle jakožto jeho popisem, a obsahuje nové, koherentní definice klíčových konceptů: normy, úzu a kodifikace. **Osmá kapitola** tento pohled dále zpřesňuje, podává obraz toho, jak z perspektivy ontologického „socialismu“ vypadá šíření jazykové změny, a na tomto pozadí identifikuje důležitý rozdíl mezi tzv. jasnými a nejasnými případy. Ukazuje, že v nejasných případech fungují jako relativizační faktor též jednotliví uživatelé jazyka: některé prostředky jsou ne/správné jen pro některé z nich. **Devátá kapitola** se zabývá konceptem nenulové reakce na prostředek, který není (užit) v souladu se sdíleným pravidlem. Dokládá jednak to, že

nenulové reakce mají negativní vliv na plynulý průběh interakcí, neboť uživatele jazyka ruší, odvádí jejich pozornost, jednak upozorňuje na to, že jsou klíčové pro možnost exaktního výzkumu pravidel. **Desátá kapitola** se věnuje tomu, jak jsou pravidla nabývána. Vychází z rozdílu mezi spontánním, podvědomým osvojením si pravidla na základě inferencí z úzu a řízeným, vědomým naučením se věty o pravidle a argumentuje, že při diskusích o spisovném jazyce je nutno věnovat stejnou pozornost oběma těmto způsobům nabývání. **Jedenáctá kapitola** ještě víc přibližuje a zpřesňuje pohled na předmětnou oblast teorie jazykové správnosti. Ukazuje, jak je mezi členy řečového společenství distribuována znalost jazykových pravidel. Jako zásadně důležité identifikuje kritérium veřejnosti komunikátu a primárnost interních, účastníky interakce sdílených pravidel vzhledem k externím, účastníkům interakce neznámým pravidlům a/nebo větám o pravidle. **Dvanáctá kapitola** se zabývá vztahem pravidel a úzu. Upozorňuje na to, že do úzu se dostávají i nesprávné prostředky a v souvislosti s tím se věnuje otázce využitelnosti jazykových korpusů při ověřování správnosti jednotlivých jazykových prostředků – dochází při tom k závěru, že tato užitečnost je velmi omezená. Tématem závěrečné, **třinácté kapitoly** je vztah pravidel a vět o pravidlech, tj. kodifikace. Zabývá se způsoby, jimiž lze řešit nesoulad pravidla a věty o pravidle, a to z pozice lingvistů i uživatelů jazyka, a argumentuje, že možnost ovlivňovat větami o pravidle to, jaká pravidla mají uživatelé sdílet, je velmi nesamozřejmá. **Závěr** práce pak načrtává obrysy výzkumného programu, který ze „socialistické“ konceptualizace předmětné oblasti teorie jazykové správnosti vyplývá: empirické a experimentální ověřování správnosti vybraných jazykových prostředků a výzkum toho, za jakých okolností si uživatelé jazyka rekonstruují původní, stará pravidla v nová.